

Jerzy Chorążuk

Zdzisław Sirojć

Socjalne aspekty edukacji studentów

Abstract

The article presents the socio-economic situation of the students in terms of current changes. The students are among the more affluent parts of Polish and Russian youth and through this aspect should be regarded her opinions on various aspects of her life and education.

Keywords: Precariat, students, social situation, sources of financing, housing, nutrition.

PREKARIAT JAKO WYTWÓR SPOŁECZEŃSTWA POSTINDUSTRIALNEGO

Współczesne społeczeństwo określane jest jako społeczeństwo postindustrialne. Wśród wielu innych określeń możemy wymienić następujące: społeczeństwo przemysłowe, społeczeństwo usługowe, społeczeństwo informacyjne itp.

Najbardziej charakterystyczną cechą tego społeczeństwa jest wytwarzanie i przetwarzanie informacji jako główne źródło utrzymania .

Wśród innych jego cech możemy wymienić:

- przewagę zatrudnienia w sferze usług,
- przejście od produkcji masowej do produkcji dla klienta indywidualnego,
- rozwój kultury masowej,
- rozwój międzynarodowej integracji regionalnej,
- tworzenie się metropolii i megalopolis wraz postępującą koncentracją w nich ludności,
- rozwój korporacji transnarodowych (2).

We współczesnym społeczeństwie obserwujemy dużą stratyfikację społeczną. Wśród nowych zjawisk, zdaniem brytyjskiego uczonego prof. G. Standinga, wymienić należy powstanie nowej kategorii (klasy?) społecznej, którą nazwał on prekariatem (od ang. *precarious* - niepewny) (7).

Prekariusze to osoby zatrudniane w różnych elastycznych formach zatrudnienia. Nie mają one, generalnie rzecz ujmując, gwarancji zatrudnienia. Prekariusze to ludzie zdani na *kruchą i niepewną egzystencję, na jaką skazana jest spora część światowej populacji (...)*. Dotyczy ona ludzi czasowo bezrobotnych, utrzymujących się z dorywczych prac, zatrudnionych na krótkoterminowe umowy, migrujących w poszukiwaniu zarobku, pracujących na częściowe etaty (...) (6, s. 108).

Do prekariatu zalicza się najczęściej:

- studentów,
- ludzi młodych wchodzących na rynek pracy,
- dorosłych o nieciągłym zatrudnieniu (3).

STUDENCI JAKO PREKARIUSZE?

G. Standing zalicza studentów do kategorii prekariuszy. Znaczna część studentów bowiem utrzymuje się z różnych krótkotrwałych prac i znacznej części z nich dotyczy niepewność zatrudnienia. Jednak część z nich nie pracuje, utrzymuje się z dochodów rodziców i trudno ją jednoznacznie do tej kategorii zaliczyć.

Cechą charakterystyczną kategorii społecznej studentów (młodzieży akademickiej) jest „zawieszenie” w strukturze społecznej. To zawieszenie zawiera się:

- między pozycją społeczną rodziców i własną,
- między pozycją, do której aspirują, a uzyskaną w danym momencie,
- między klasą średnią (docelową pozycją aspirujących), a prekariatem, jako stanem niespełnionych aspiracji (1, s. 53; 5, s. 83).

POMOC MATERIALNA DLA STUDENTÓW

Zarówno w Polsce jak i w Rosji studenci mogą liczyć na pomoc materialną państwa, w przypadku znalezienia się w trudnej sytuacji życiowej.

Ponadto studenci osiągający dobre wyniki w nauce mogą otrzymać stypendia naukowe.

Stypendium socjalne w Polsce wypłaca się z funduszu pomocy materialnej. Wysokość stypendium socjalnego uzależniona jest od dochodu na osobę w rodzinie. Np. w Uniwersytecie Warszawskim w roku akademickim 2013/2014 najniższe stypendium socjalne wynosiło 200 zł, a najwyższe 950 zł.

Stypendium socjalne może być zwiększone o wysokość dodatku mieszkaniowego. Jego kwota (tzn. stypendium) nie może być mniejsza niż 300 zł i nie większa niż 1050 zł.

Ponadto studenci niepełnosprawni mogą otrzymać stypendia specjalne, zależne od stopnia niepełnosprawności: 300 zł w przypadku znacznej niepełnosprawności, 230 zł w przypadku niepełnosprawności umiarkowanej i 150 zł w przypadku lekkiej niepełnosprawności (4).

SYTUACJA SOCJALNA BADANYCH STUDENTÓW

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA I WSPARCIA

Podstawowym pytaniem w tej kwestii było zainteresowanie tym, skąd – z jakich źródeł - pochodzą środki na utrzymanie studentów podczas studiów? Zakładano w projekcie badania oraz następnie przy konstrukcji narzędzi badania, że ta sfera funkcjonowania obu zbadanych grup studentów jest (powinna być) silnie uwarunkowana dwoma istotnymi dla ich studiowania faktami, a mianowicie wiekiem studentów oraz formą odbywania studiów.

Założenie powyższe wynikało z faktu, iż odsetek polskich studentów do 25 lat wynosi 41,5%, a studentów rosyjskich 97,6%. Natomiast w wieku ponad 31 lat polskich studentów było 45,7%, a rosyjskich jedynie 1,9%. Stąd należało domniemywać, że ta zmienna demograficzna w istotnym zakresie odcisnęła swoje piętno na odpowiedziach o źródłach środków na utrzymanie studentów. Drugim elementem tego uwarunkowania jest forma studiowania, a mianowicie studia stacjonarne Rosjan i studia zaoczne Polaków.

Prezentacja wyników z badania pokazuje bogactwo zależności korelacyjnych w zakresie uwarunkowań socjalnych, w jakich funkcjonują studenci z obu badanych uczelni Polski i Rosji. Ogólny obraz źródeł pochodzenia środków, którymi dysponują studenci – bez uwzględnienia zależności korelacyjnych - pokazuje tabela 1.

Tab. 1. Pochodzenie środków utrzymania studentów

Źródła pochodzenia środków na utrzymanie podczas studiów	Studenci z Polski		Studenci z Rosji	
	Liczba	% (*)	Liczba	% (*)
1. pracuję na pełnym etacie	138	72,6	9	4,2
2. otrzymuję stypendium	30	15,8	74	34,4
3. otrzymuję środki finansowe od rodziny	14	7,4	185	86,0
4. wykonuję dorywczo różne prace	13	6,8	39	18,1
5. posiadam własne środki	13	6,8	11	5,1
6. pracuję regularnie na zlecenia	12	6,3	2	0,9
7. pracuję na pół etatu (lub mniej)	10	5,3	27	12,6
8. jestem na utrzymaniu współmałżonka	8	4,2	6	2,8
9. z innych źródeł	9	4,7	4	1,9

*) procenty nie sumują się do 100, gdyż można było wskazać kilka źródeł.

Jest oczywiste, że forma studiowania obu badanych zbiorowości studentów w istotnym zakresie rzutowała na ich odpowiedzi. Aż 72% polskich studentów, którzy studiuje w trybie zaocznym posiadała środki pochodzące z pracy na pełnym etacie, z których pokrywała czesne i utrzymanie podczas okresu studiowania.

Natomiast studenci rosyjscy studiujący w trybie stacjonarnym, gros środków na utrzymanie otrzymywali od rodziny – wskazywało tak aż 86% studentów.

W kontekście powyższych wyników jawi się zasadnicze pytanie o skalę aktywności studentów polskich i rosyjskich w zakresie samodzielności ekonomicznej. Tak uzyskane wyniki nie pozwalają jednoznacznie na stwierdzenie, która z badanych populacji jest bardziej aktywna w zakresie pozyskiwania niezbędnych środków finansowych na swoje utrzymanie. W tym kontekście – ekonomicznej aktywności studentów - należy bowiem abstrahować – ze względu na tryb studiowania – od tego, że dominującą formą pozyskiwania środków przez studentów polskich jest praca zawodowa, a u studentów rosyjskich pomoc rodziny. Należy bowiem mieć na uwadze istotny fakt, że nie sama forma studiowania wpływa na taki, a nie inny sposób pozyskiwania środków na utrzymanie podczas studiów. Jest ona w zasadzie tylko zmienną pośredniczącą w tych wysiłkach, i jest – prawdopodobnie - rezultatem braku możliwości studiowania w trybie stacjonarnym przez Polskich studentów oraz ich wiekiem. Stąd, jak można domniemywać, powyższe różnice w wynikach dobrze „tłumaczą się” i wynikają jednoznacznie z faktu takiego lub innego wieku obu badanych grup studentów. I w pewnym zakresie, tę hipotezę, dobrze obrazują wyniki uzyskane w korelacji wieku studentów ze źródłami utrzymania podczas studiów. To jak wiek różnicował ich źródła środków na utrzymanie w trakcie studiowania, a więc i sytuację socjalną pokazuje tabela 2.

Tab. 2. Wiek badanych studentów a źródła utrzymania w trakcie studiów (w %*)

Źródła pochodzenia środków na utrzymanie podczas studiów	Wiek studentów							
	do 25 lat				26 i więcej lat			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. pracuję na pełnym etacie	46	59,0	6	3,1	90	82,6	2	40,0
2. otrzymuję środki finansowe od rodziny	12	15,4	177	90,3	2	1,8	1	20,0
3. wykonuję dorywczo różne prace	10	12,8	39	19,9	3	2,8	0	0,0
4. otrzymuję stypendium	10	12,8	71	36,2	20	18,3	1	20,0
5. pracuję regularnie na zlecenia	9	11,5	2	1,0	3	2,8	0	0,0
6. posiadam własne środki	9	11,5	11	5,6	4	3,7	0	0,0
7. pracuję na pół etatu (lub mniej)	4	5,1	27	13,8	6	5,5	0	0,0
8. jestem na utrzymaniu współmałżonka	3	3,8	5	2,6	5	4,6	1	20,0
9. z innych źródeł	2	2,6	3	1,5	7	6,4	1	20,0

*) procenty nie sumują się do 100, gdyż można było wskazać kilka źródeł.

Aż 90,3% rosyjskich studentów do 25 roku życia otrzymuje środki finansowe na swoje utrzymanie od rodziny, natomiast w tej grupie wiekowej tylko w 15,4% polskich studentów. Rosyjscy studenci w 36,2% otrzymywali także stypendium oraz wykonywali np. dorywczo różne prace (19,9% wskazań). Natomiast zasadniczym źródłem środków na utrzymanie studentów polskich – studentów studiów zaocznych - jest praca na pełnym etacie, na co wskazuje 59% studentów do 25 roku

życia i aż 82,6% w wieku powyżej 26 roku życia. Analiza uzyskanych wyników wskazuje ponadto, że polscy „młodzi” studenci wykazują się bardzo zróżnicowaną strukturą różnych form źródeł posiadanych środków na utrzymanie, która sporo odbiega od struktury studentów rosyjskich, chociaż studentów rosyjskich także nie jest jednorodna.

Powyżej prezentowane statystyki pokazują także jeszcze inne, ważne zjawisko. Chodzi o to, że tak w polskich, jak i w rosyjskich warunkach obserwuje się odchodzenie od państwowego finansowania studiów. Dane z tabeli 1. pokazują, że w polskiej uczelni stypendium otrzymuje jedynie 15,8% studentów, a w Rosyjskiej 34,4%. Wielkości te, i poziomy różnic w tych odsetkach, są prawdopodobnie uwarunkowany formalno-prawnym i merytorycznym typem obu uczelni. Jednakże one wszystkiego nie tłumaczą. Zjawisko to odnotowane w takich odsetkach oznacza, że edukacja, a szerzej nauka we społecznym świecie kosztuje coraz więcej samych studentów i ich rodzin. Jeżeli uznać obie badane uczelnie, w przybliżeniu, za typowe dla polskiego i rosyjskiego systemu nauczania i finansowania nauki, to tym samym oznacza to, że system finansowania młodego pokolenia tak w Polsce, jak i Rosji, spada coraz bardziej na samych studentów i ich rodziny. Wskazuje na ten fakt to, że z własnych środków utrzymuje się i pokrywa czesne za naukę aż 84,2% polskich studentów i 65,6% studentów rosyjskich. Tak więc, na podstawie danych empirycznych z badania można sformułować ostrożną hipotezę, że tak polski, jak i rosyjski system finansowania nauki coraz bardziej upodobniają się do zachodnich systemów finansowania edukacji społecznej.

Ustalenia te wskazują na zasadnicze różnice występujące w podstawowych mechanizmach finansowania studentów w obu badanych typach uczelni. Należy w związku z tym mieć na uwadze, że struktura tak uzyskiwanych środków na funkcjonowanie i studiowanie w tak odmiennych typach uczelni, będzie miała wpływ na opinie i oceny obu badanych grup studentów w kolejno analizowanych sferach.

Czy struktura zamieszkania studentów obu badanych uczelni ma różnicujący wpływ na korelacje dotyczące środków na utrzymanie podczas studiów? Pokazują to dane zawarte w tabeli 3.

Tab. 3. Miejsce zamieszkania badanych studentów a źródła środków na utrzymanie w trakcie studiów (w *)

Źródła pochodzenia środków na utrzymanie podczas studiów	Miejsce stałego zamieszkania							
	miasto				wieś			
	polskie		rosyjskie		polska		rosyjska	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. pracuję na pełnym etacie	106	74,6	8	4,8	30	66,7	0	0,0
2. otrzymuję stypendium	24	16,9	59	35,3	6	13,3	11	39,3
3. posiadam własne środki	10	7,0	9	5,4	3	6,7	1	3,6
4. pracuję regularnie na zlecenia	9	6,3	1	0,6	3	6,7	1	3,6
5. otrzymuję środki finansowe od rodziny	9	6,3	148	88,6	5	11,1	25	89,3
6. pracuję na pół etatu (lub mniej)	8	5,6	24	14,4	2	4,4	3	10,7
7. wykonuję dorywczo różne prace	7	4,9	33	19,8	6	13,3	6	21,4
8. jestem na utrzymaniu współmałżonka	7	4,9	5	3,0	1	2,2	1	3,6
9. z innych źródeł	6	4,2	3	1,8	3	6,7	1	3,6

*) procenty nie sumują się do 100, gdyż można było wskazać kilka źródeł.

Rozkład otrzymanych danych pokazuje, że miejsce zamieszkania nie różnicuje w istotnym zakresie źródeł i wielkości środków utrzymania w trakcie studiów studentów z obu badanych uczelni.

Podobne tendencje, tj. słabego wpływu, pokazują statystyki korelacyjne dotyczące wpływu miejsca zamieszkania podczas studiów, tj. faktu zamieszkiwania we własnym domu lub domu rodziców, lub (co było w korelacjach traktowane jako druga odrębna kategoria) w wynajętym mieszkaniu (na tzw. stacji), w akademiku, u znajomych, kolegów, lub gdzieś indziej.

Nie odnotowano także istotnych różnic dotyczących wpływu kierunku studiów na źródła pochodzenia środków na utrzymanie podczas studiów.

Odrębną sprawą jest precyzyjne ustalenie źródeł pochodzenia środków na utrzymanie podczas studiów, a odrębną sprawą jest ocena tego, czy są one wystarczające tak dla typowych stacjonarnych studentów rosyjskich, jak i dla polskich studentów studiów zaocznych. Te drugie oceny dotyczą bowiem już sfery wartości, a nie faktów. Psychologiczne i społeczne podejście jednych i drugich studentów do oceny poziomu posiadanych środków finansowych, było przecież silnie uwarunkowane odrębnymi systemami potrzeb studentów, ukształtowanymi w odmiennych realiach gospodarczych i kulturowych tak Polski, jak i Rosji. Statystyki dotyczące tego problemu zawarte są w tabeli 4.

Tab.4. Ocena środków finansowych na potrzeby edukacyjne będących w dyspozycji studentów.

Skala oceny	Studenci polscy		Studenci rosyjscy	
	Liczba	%	Liczba	%
1. zdecydowanie tak	36	19,1	65	30,4
2. raczej tak	89	47,3	94	43,9
3. raczej nie	41	21,8	39	18,2
4. zdecydowanie nie	22	11,7	16	7,5
Razem	188	100,0	214	100,0

Dla jaśniejszego zobrazowania powyższych zależności korelacyjnych, celowa okazała się agregacja danych w szersze kategorie analityczne. Jeżeli więc prezentowane wyniki zawarte w tabeli 4., a dotyczące tego, czy posiadane środki finansowe na potrzeby edukacyjne były wystarczające, zagregujemy następująco: „zdecydowanie tak” i „raczej tak” w jedną kategorię „tak”, i analogicznie „zdecydowanie nie” i „raczej nie”, w „nie” to otrzymamy następujące statystyczne agregaty:

studenci polscy: tak – 66,4% – nie – 33,5%,

studenci rosyjscy: tak – 74,3% - nie – 25,7%.

Jest interesujące, że obie badane grupy studentów są w większości – w ogólnych zarysach - zadowolone ze swoich środków finansowych, którymi dysponowali w trakcie studiowania. Uzyskane wyniki wskazują jednakże na nieznacznie większe zadowolenie z posiadanych środków przez studentów rosyjskich. Trudno jednoznacznie ocenić, czy oznacza to, że były one wyższe od środków posiadanych przez studentów polskich, czy też oznacza to, że rodziny studentów rosyjskich są bogatsze od polskich, i większym zakresie finansują swoje dzieci. Należy w związku z tym ustalić, czy poziom tego zadowolenia dotyczy równomiernie całej badanej populacji studentów, czy też jest on zróżnicowany np. płcią, wiekiem, czy innymi czynnikami społecznymi, to jest innymi zmiennymi metryczkowymi. Kolejne analizy pozwolą na pewną weryfikację uwarunkowań skali powyższego zadowolenia.

I tak, kolejna tabela zawiera informacje dotyczące tego, w jakim zakresie zmienia płci różnicuje oceny dotyczące zadowolenia z wielkości posiadanych środków finansowych, którymi dysponowały studentki i studenci z obu badanych uczelni. Pokazują to dane zawarte w tabeli 5.

Tab. 5. Ocena środków finansowych, będących w dyspozycji studentów wg płci badanych.

skala oceny	płeć							
	studentki				studenci			
	polskie		rosyjskie		polscy		rosyjscy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. zdecydowanie tak	33	19,2	56	32,4	3	20,0	7	21,2
2. raczej tak	79	45,9	73	42,2	10	66,7	17	51,5
3. raczej nie	39	22,7	33	19,1	1	6,7	6	18,2
4. zdecydowanie nie	21	12,2	11	6,4	1	6,7	3	9,1

Jeżeli dokonamy podobnej agregacji danych, jak przy analizie tabeli 4, to wyniki agregacji danych przedstawiają się następująco:

studentki polskie: tak – 65,1% – nie – 34,9%,

studentki rosyjskie: tak – 74,6% - nie – 25,5%,

studenci polscy: tak – 86,7% – nie – 13,4%,

studenci rosyjscy: tak – 72,7% - nie – 27,3%.

Wyniki dotyczące oceny tego, czy środki finansowe, które są w dyspozycji studentów w trakcie studiów są dla nich wystarczające, w korelacji z płcią badanych, wskazują na występujące różnice w tych ocenach. I tak oceny polskich studentów są silnie zróżnicowane. Tylko 65,1% polskich studentek twierdzi, że są one dla nich wystarczające, a studenci akceptują je aż w 86,7%. Natomiast studentki i studenci rosyjscy akceptują posiadane środki finansowe w podobnym, wysokim odsetku.

Może to świadczyć o tym, że studenci rosyjscy obu płci, są bardziej zadowoleni z posiadanych środków finansowych przeznaczonych na edukację? Czy mają tych środków więcej aniżeli studenci polscy, którzy przecież aż w 72,6% pracują zawodowo, a tym samym sami je wypracowują i określają ich wielkość? Czy można postawić ostrożną hipotezę, że studenci rosyjscy, traktując ich jako całość, są bogatsi od Polaków? Czy tym wyznacznikiem może być okoliczność, że studenci rosyjscy w swojej masie w większym odsetku pochodzą z miast, a studenci polscy ze wsi?

W badaniu nie zakładano, aby weryfikować poziom zamożności studentów, bowiem nie to było celem badania, pomimo, że w ankiecie było zawarte jedno pytanie o posiadanie przez studenta, a w domyśle raczej przez jego rodzinę, różnych dóbr. Nie mamy więc jednoznacznych danych, aby zweryfikować powyższą hipotezę. Jednakże dysponujemy jednym wskaźnikiem, który w pewnym zakresie pomoże ją pośrednio zweryfikować. Otóż w ankiecie było zawarte następujące pytanie, „Czy studenci kupują produkty luksusowe?”. Co prawda w pytaniu ankiety nie było dookreślone, co należało rozumieć przez produkty luksusowe, ale istotą

tego pytania było sondowanie o elitarne zachowania rynkowe badanych studentów, zachowania odbiegające od zachowań przeciętnych. Poniższe statystyki zawarte w tabeli 6, są wielce interesujące, dla rozumienia i wyjaśnienia powyższych ustaleń.

Tab. 6. Czy studenci kupują produkty luksusowe

	Studenci z Polski		Studenci z Rosji	
	liczba	%	liczba	%
1. zdecydowanie tak	4	2,1	54	27,3
2. raczej tak	33	17,6	90	45,5
3. raczej nie	99	52,7	20	10,1
4. zdecydowanie nie	22	11,7	5	2,5
5. trudno powiedzieć	30	16,0	29	14,6

Jeżeli dokonamy podobnej agregacji danych, jak przy analizie danych z tabeli 4 to wyniki przedstawiają się następująco (bez agregacji „trudno powiedzieć”):

studenci polscy: tak – 19,7% – nie – 64,4%,

studenci rosyjscy: tak – 72,8% - nie – 12,6%.

Jest wielce zastanawiające, jak duże dysproporcje występują w ocenach studentów polskich i rosyjskich w tym zakresie. Niezależnie od tego co badani studenci rozumieją przez „produkty luksusowe”, to jednak studentów rosyjskich w zdecydowanie wyższym odsetku stać na te produkty – proporcja: 19,7% studenci polscy, i 72,8% studenci rosyjscy. Może to świadczyć o większej skali zamożności rodziców studentów rosyjskich, większej od zamożności „średnio dorosłych” polskich studentów, którzy sami zawodową pracą „wyrabiają” na swój byt. Stąd powyższe porównanie może być problematyczne, ponieważ porównujemy tu w zasadzie zamożność polskich studentów, ale *de facto* w tzw. średnim wieku, a więc studentów często dopiero na dorobku, z ustabilizowanymi finansowo, „dorosłymi” rodzinami studentów rosyjskich. Tym niemniej, statystyki większej zamożności studentów rodzin rosyjskich, rodzin z przeważającego środowiska miejskiego, są wyraźnie ukierunkowane i jednoznaczne.

Stąd pytanie: czy powyższa tendencja będzie także zauważalna przy korelacji pytania o kupowanie produktów luksusowych z płcią studentów. Pokazują to wyniki zawarte w poniższej tabeli 7.

Tab.7. Zakup produktów luksusowych, a płeć studentów

	płeć							
	studentki				studenci			
	polskie		rosyjskie		polscy		rosyjscy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. zdecydowanie tak	4	2,3	46	27,5	0	0,0	8	26,7
2. raczej tak	26	15,0	81	48,5	7	46,7	9	30,0
3. raczej nie	96	55,5	17	10,2	3	20,0	3	10,0
4. zdecydowanie nie	20	11,6	4	2,4	2	13,3	1	3,3
5. trudno powiedzieć	27	15,6	19	11,4	3	20,0	9	30,0
Razem	173	100,0	167	100,0	15	100,0	30	100,0

Jeżeli przy analizie wyników z powyższej tabeli dokonamy podobnej agregacji danych, jak przy analizie tabeli 5., to wyniki przedstawiają się następująco (brakujące dane do 100% stanowią odpowiedź „trudno powiedzieć”):

studentki polskie: tak – 17,3% – nie – 67,1%,

studentki rosyjskie: tak – 76,0% - nie – 12,6%,

studenci polscy: tak – 46,7% – nie – 33,3%,

studenci rosyjscy: tak – 56,7% - nie – 13,3%.

W analizie powyższych danych możemy znaleźć wyraźną tendencję dotyczącą większej zamożności studentek rosyjskich niż polskich. Aż 76% studentek rosyjskich stać na kupowanie luksusowych produktów, a jedynie 17,3% studentek polskich. Natomiast w tych statystykach tylko 10% studentów rosyjskich było bardziej zamożnych od studentów polskich.

Analiza korelacji, dotyczącej oceny tego czy środki finansowe były wystarczające na potrzeby edukacyjne, z kolejną determinantą, taką jak wiek studentów, nie wykazała istotnych różnic, tak u polskich jak i rosyjskich studentów. Analiza korelacyjna w tej płaszczyźnie jest jednakże utrudniona, ze względu na stosunkowo jednorodny, średnio niski, wiek studentów stacjonarnych z Państwowego Krasnodarskiego Uniwersytetu Kultury i Sztuki.

Także fakt bycia przez studentów w związkach małżeńskich okazał się słabo różnicującą zmienną wyjaśniającą poziomu ocen tego, czy wystarcza, lub nie wystarcza studentom środków finansowych na potrzeby procesu edukacyjnego. Podobnie stosunkowo słabe uwarunkowania korelacyjne odnotowujemy, gdy uwzględni się w analizie rok studiów, a także tryb studiowania. Uwaga dotycząca tej ostatniej determinanty wynika z faktu, że w grupie badawczej studentów rosyjskich nie byli badani studenci studiów zaocznych.

Inne zmienne wyjaśniające poziom zadowolenia z posiadanych środków na utrzymanie podczas studiów, w korelacji z np. miejscem zamieszkania, rokiem studiów, czy kierunkiem studiów także słabo różnicują poziom tego zadowolenia. Na przykład fakt miejsca zamieszkania (środowiska pochodzenia, a nie studiowania) następująco wpływa na te oceny. Pokazuje to tabela 8.

Tab. 8. Środki finansowe będące w dyspozycji studentów a zaspakajania potrzeb edukacyjnych

	miejsce zamieszkania							
	miasto				wieś			
	polskie		rosyjskie		polska		rosyjska	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. zdecydowanie tak	28	19,9	56	32,9	8	17,8	5	17,2
2. raczej tak	68	48,2	71	41,8	20	44,4	15	51,7
3. raczej nie	31	22,0	31	18,2	9	20,0	7	24,1
4. zdecydowanie nie	14	9,9	12	7,1	8	17,8	2	6,9
Razem	141	100,0	170	100,0	45	100,0	29	100,0

Jeżeli przy analizie wyników z powyższej tabeli dokonamy podobnej agregacji danych, jak przy analizie statystyk z tabeli 5, to wyniki dotyczące powyższych zależności korelacyjnych przedstawiają się następująco:

studenci mieszkujący w mieście:

studenci polscy: tak – 68,1% – nie – 31,9%,

studenci rosyjscy: tak – 74,7% - nie – 25,3%,

studenci mieszkujący na wsi:

studenci polscy: tak – 62,2% – nie – 37,8%,

studenci rosyjscy: tak – 68,9% - nie – 31,1%.

Powyżej zagregowane statystyki nie pozostawiają złudzeń; nieznacznie bardziej zadowoleni z posiadanych środków finansowych są studenci rosyjscy, niezależnie od tego skąd pochodzą, z miasta, czy ze wsi. Natomiast miejsce zamieszkiwania podczas studiów ma, jak się okazuje, wpływ na ocenę tego, czy środki finansowe będące w posiadaniu studentów są wystarczające. Pokazuje to tabela 9.

Tab. 9. Środki finansowe będące w dyspozycji studentów a zaspakajania potrzeb edukacyjnych

	mieszkanie							
	w domu rodziców + we własnym domu				pozostałe kategorie zamieszkania			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. zdecydowanie tak	29	19,5	29	38,2	7	19,4	33	25,8
2. raczej tak	76	51,0	34	44,7	12	33,3	54	42,2
3. raczej nie	27	18,1	11	14,5	13	36,1	28	21,9%
4. zdecydowanie nie	17	11,4	2	2,6	4	11,1	13	10,2
Razem	149	100,0	76	100,0	36	100,0	128	100,0

Jeżeli przy analizie wyników z powyższej tabeli dokonamy podobnej agregacji danych, jak przy analizie tabeli 5., to wyniki dotyczące powyższych zależności korelacyjnych przedstawiają się następująco:

studenci mieszkający w domu rodziców lub we własnym domu:

studenci polscy: tak – 70,5% – nie – 29,5%,

studenci rosyjscy: tak – 82,9% - nie – 17,1%,

studenci mieszkający w akademiku, na stacji, u kolegi:

studenci polscy: tak – 52,7% – nie – 47,3%,

studenci rosyjscy: tak – 68,0% - nie – 32,0%.

Uzyskane wyniki wskazują na zdecydowanie większą skalę zadowolenia z posiadanych środków finansowych potrzebnych na proces edukacyjny przez studentów rosyjskich, niż polskich, i to niezależnie od tego, czy mieszkają oni w domu rodziców (lub we własnym domu), czy też mieszkają w akademiku, na stacji lub gdzieś indziej. Zwraca uwagę skala zadowolenia z posiadanych środków finansowych aż 82,9% studentów rosyjskich mieszkających w domu rodziców lub we własnym domu. Natomiast fakt zamieszkiwania w akademiku, na stacji, u kolegi, obniża już odsetek studentów rosyjskich zadowolonych z posiadanych środków finansowych (68,0%). A fakt zamieszkiwania w akademiku, na stacji lub gdzieś indziej obniża jeszcze bardziej odsetek studentów polskich, którzy są zadowoleni z posiadanych środków finansowych niezbędnych na proces edukacyjny (tylko 52,7%). Powyższe ustalenia wskazują na pozytywny wpływ dobrych, własnych warunków lokalowych na skalę zadowolenia z posiadanych środków finansowych niezbędnych w procesie studiowania. Natomiast najbardziej niezadowoleni z posiadanych środków finansowych przeznaczonych na proces studiowania są studenci polscy (47,3%), którzy podczas studiowania zamieszkują poza własnym domem. Nie dzi-

wi taka ocena, gdyż w ich wypadku oznacza to, iż z własnej kieszeni muszą pokrywać opłaty za wynajem lokum.

Ważnym zagadnieniem codziennego życia studentów, coraz bardziej istotnym w związku z tempem życia, przemianami społecznymi i cywilizacyjnymi, postępującą globalizacją i rozwojem społeczeństw, jest stres wynikający z różnych problemów życiowych, ale także, co jest istotne dla studentów, z problemów edukacyjnych i socjalnych. Ta kategoria analizy należy więc do sfery zagadnień z pogranicza psychologii, ale także i sfery ekonomicznej. Wskazuje na realne mechanizmy usytuowania studenta w świecie wzajemnych relacji z bliższym, czy dalszym środowiskiem. Stanowi o występujących relacjach rodzinnych, towarzyskich, czy koleżeńskich. Informuje nas o psychologicznym nastawieniu studenta do realnych możliwości w razie wystąpienia różnych problemów życiowych, czy zjawisk stresowych. Wskazuje ponadto o skali samodzielności, lub niesamodzielności, w rozwiązywaniu problemów np. edukacyjnych, psychologicznych, czy finansowych lub socjalnych. Wskazuje na najbliższe otoczenie studentów, na ich relacje komunikacyjne ze środowiskiem społecznym, a co się z tym wiąże, również wsparcie, jakiego mogą od niego uzyskać w trudnych dla nich sytuacjach życiowych, czy edukacyjnych.

Jedno z pytań ankiety sondowało te zagadnienia. Dane na ten temat przedstawiają wyniki zawarte w tabeli 10.

Tab. 10. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	Studenci z Polski		Studenci z Rosji	
	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	112	59,3	181	84,2
2. przyjaciół	95	50,3	123	57,2
3. własną rodzinę	89	47,1	48	22,3
4. współmałżonka	63	33,3	9	4,2
5. narzeczonego/narzeczonej	38	20,1	38	17,7
6. kolegów (koleżanek) ze studiów	29	15,3	28	13,0
7. osób z forum internetowego	2	1,1	2	0,9
8. nie oczekują wsparcia od nikogo, z problemami radzą sobie sam/sama	14	7,4	20	9,3
9. na kogoś innego	0	0,0	15	7,0

W przedstawionej statystyce w tabeli 9. zwracają uwagę wyraźne dysproporcje w ocenach pomiędzy studentami z Polski i Rosji w zakresie tego, kto jest dla nich oparciem w trudnych sytuacjach życiowych, czy socjalnych.

Dwie kategorie studenckiego otoczenia wyraźnie dominują wśród tych środowisk, na które mogą liczyć studenci w trakcie procesu studiowania. Są to rodzice i rodzina. Problem w tym, że dla zdecydowanego odsetka studentów rosyjskich rodzice i rodzina jest – prawdopodobnie – kategorią tożsamą. Chodzi o to, że kawalerem lub panną jest aż 91,7% studentów rosyjskich, a polskich tylko 45,2%. Mężatke lub

żonatych jest 46,3% studentów polskich, a rosyjskich jedynie 7,3% (patrz tabela ...). Gdy więc aż 91,7% rosyjskich studentów (panien lub kawalerów) twierdzi, że mogą liczyć na **własną rodzinę**, to mają prawdopodobnie na uwadze swoich **rodziców**, a nie własne rodziny, których jeszcze nie założyli. Natomiast jeżeli polski żonaty student lub zamężna studentka, których jest 46,3%, twierdzi, że może liczyć na rodzinę, to ma myśli własną założoną rodzinę, a nie rodziców, bowiem takich studentów jest 47,1%. I taką interpretację należy mieć na uwadze analizując powyższe statystyki.

Tak więc, o ile rodziców, jako osoby wspierające w trudnych chwilach, znacznie częściej wskazują studenci rosyjscy - 84,2%, to polscy studenci w 59,3%. W tej sytuacji oceny studentów rosyjskich studiujących w trybie stacjonarnym wskazują na niemal pełne uzależnienie od środowiska rodzinnego. Natomiast studenci polscy, studiujący zaocznie wskazywali w 47,1% na własną rodzinę, od której mogą oczekiwać na wsparcie, a studenci rosyjscy tylko w 22,3%.

Jest interesujące, że w podobnych odsetkach studenci tak polscy, jak i rosyjscy mogą polegać na przyjaciółach – polscy w 50,3%, a rosyjscy 57,2%. Jednakże jest wielce zastanawiające, jak wysoki odsetek polskich studentów wskazało na przyjaciół, a nie na rodzinę (47,1% wskazań), na których mogą liczyć i oczekiwać wsparcia. Jeszcze bardziej zastanawiające jest fakt, że polscy studenci bardziej mogą liczyć na przyjaciół niż na własnego współmałżonka (33,3%). Co ciekawe, także studenci rosyjscy w wysokim odsetku mogą liczyć na przyjaciół - 57,2% wskazań. W tym kontekście, z psychologicznego punktu widzenia, kategoria przyjaciół nabiera znacznie głębszego wymiaru. Wydaje się, że w tym przypadku, o takiej opinii decyduje kontekst studiowania. Przy powstających problemach podczas wykonywania pracy zawodowej i studiowania, bardziej pomocnymi okazują się dla studentów przyjaciele, a nie współmałżonek, który może być niekiedy utrudnieniem, a nie wsparciem, czy pomocą.

Natomiast na kolegów (koleżanek) ze studiów, na których mogą liczyć studenci w trudnych chwilach, wskazywali w znacznie niższym odsetku tak polscy studenci – 15,3% wskazań, jak i studenci rosyjscy 13,0%. W kontekście analizy problemu wsparcia okazuje się, że przyjaciel to nie to samo co kolega ze studiów. Relacje koleżeńskie są znacznie luźniejsze i mniej owocne, czy pomocne od relacji przyjacielskich.

33,3% polskich studentów może także polegać, i oczekiwać wsparcia od współmałżonka, ale tylko 4,2% studentów rosyjskich. W wypadku studentów polskich odsetek ten wskazuje na symptomatyczne zjawisko, stosunkowo małego wsparcia studiującego współmałżonka. Oznacza to bowiem, że tylko 33,3% studiujących studentów polskich – wśród 46,3% studentów będących w związkach małżeńskich, może liczyć na wsparcie współmałżonka. A więc, aż 13% polskich studentów jest w tej kwestii osamotnionych. Może to wskazywać, że ta grupa studentów jest w mało komfortowej sytuacji rodzinnej, lub np. w trudnych relacjach rodzinnych. Natomiast niska statystycznie zależność u studentów rosyjskich od współmałżonka jest w pewnym stopniu oczywista, jeżeli uwzględnimy fakt, że tylko

7,3% rosyjskich studentów jest w związkach małżeńskich. Jednakże ta mała populacja może liczyć na wsparcie 4,2% współmałżonków.

Analiza danych z tabeli 10. wskazuje ponadto, że odsetki studentów tak polskich, jak i rosyjskich, dla których pomocni okazują się koledzy ze studiów, przyjaciele czy narzeczeni nie różnią się w obu badanych uczelniach w istotnym zakresie. Może to wskazywać na podobne zjawiska w komunikacji społecznej, i relacjach międzyludzkich, niezależnie od tego, czy dotyczy to środowiska „dojrzałych” zaoznych polskich studentów, czy też rosyjskiej młodzieży akademickiej studiów stacjonarnych. To może być także pewną ogólną wskazówką, że zachowania i procesy komunikacji społecznej środowisk uczelnianych w obu krajach, przecież o nieco odmienniej kulturze, ulegają swoistej konwergencji.

Jest także wiele zaskakujące, że tylko po dwu studentów polskich i rosyjskich (1,1% i 0,9%) wskazywało, że źródłem ich wsparcia są osoby z forum internetowego. Taka niska skala tych odsetek może wskazywać na dwa różne zjawiska. **Po pierwsze**, stawia to pod znakiem zapytania powszechne przekonanie o tym, że młodzi ludzie, w tym studenci, tak polscy, jak i rosyjscy, masowo szukają w przestrzeni wirtualnej, różnego rodzaju wsparcia np. emocjonalnego. Wydaje się, że te niskie procenty, tym bardziej wykluczają oczekiwanie wsparcia edukacyjnego czy naukowego. **Po drugie**, teoria, że fora internetowe stają się nieodzownym, czy wręcz codziennym elementem życia młodego pokolenia, w tym studentów, a więc przyszłej inteligencji, że są wyraźnym znakiem czasu ery informatycznej młodego pokolenia, są w przypadku badanych studentów, zbyt daleko idącym uogólnieniem. Odnotowane niskie statystyki w tej kwestii mogą natomiast stanowić niewygodny argument za tezą, że jest to zjawisko pewnego zapóźnienia informatycznego środowiska badanych studentów.

Także tylko kilka procent całej badanej populacji wskazuje, że nie potrzebuje wsparcia od nikogo, samodzielnie dając sobie radę z problemami. W populacji polskich studentów odpowiedź tę wskazało 7,4% badanych, a w populacji rosyjskiej nieco więcej, bo 9,3%, co stanowi jednak niewielką różnicę. Jednakże te odsetki wskazują na niepokojące zjawisko. Chodzi o to, że odsetek studentów wskazujących na samodzielność w rozwiązywaniu swoich problemów jest bardzo niski. Być może, że w wypadku polskich studentów zjawisko to jest uwarunkowane faktem wykonywania pracy zawodowej, przy jednoczesnym studiowaniu. Do tego dołączają się problemy wynikające ze związków małżeńskich. Można to powodować, że ta koniunkcja stwarza studiującym wiele problemów tak natury edukacyjnej, logistycznej, jaki i ekonomicznej. Fakt ten powoduje w rezultacie niski współczynnik osób samodzielnie rozwiązujących swoje problemy.

Powyższe ustalenia dotyczą całej badanej populacji studentów, bez różnicowania ich w różnych kategoriach demograficznych, czy społecznych. Korelacje zagadnienia dotyczącego potencjalnego wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych studenta mogą jednak wykazywać w opiniach na ten temat pewne różnicowanie. Tabela 11. pokazuje korelacje tego problemu w kontekście płci studentów.

Tab. 11. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu w korelacji z płcią studentów

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	Płeć							
	studentka				student			
	polska		rosyjska		polski		rosyjski	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	104	60,1	148	86,5	8	53,3	26	83,9
2. własną rodzinę	83	48,0	39	22,8	5	33,3	9	29,0
3. przyjaciół	82	47,4	95	55,6	12	80,0	24	77,4
4. współmałżonka	63	36,4	8	4,7	2	13,3	1	3,2
5. narzeczonego/narzeczonej	36	20,8	34	19,9	2	13,3	3	9,7
6. kolegów ze studiów	24	13,9	21	12,3	4	26,7	6	19,4
7. osób z forum internetowego	1	0,6	1	0,6	1	6,7	1	3,2
8. nie oczekuję wsparcia od nikogo, z problemami radzę sobie sam/sama	12	6,9	16	9,4	2	13,3	3	9,7
9. na kogoś innego,	4	2,3	12	7,0	0	0,0	3	9,7

Analiza danych z tabel 19. i 11. wskazuje na spore rozbieżności w opiniach, od kogo mogą oczekiwać wsparcia. Dotyczy to zwłaszcza opinii studentów płci męskiej. Jeżeli opinie polskich studentek w pewnym przybliżeniu są zbieżne z wynikami całej badanej populacji polskich studentów (studentów i studentek), to opinie studentów odbiegają w kilku punktach od średniej opinii.

I tak, jeżeli oczekiwane wsparcie od rodziców jest podobne u polskich studentek i studentów, to już od własnej rodziny te oczekiwane wsparcie jest różne: chce go 48,0% studentek, i tylko 33,3% studentów. Oznacza to, że wsparcie od własnej rodziny jest znacznie silniej oczekiwane przez studentki, niż studentów. Wynikające z płci różnice jeszcze silniej uwypukliły się, gdy analizujemy opinie dotyczące o oczekiwania wsparcia od przyjaciół. Tylko 47,4% studentek liczy na takie wsparcie od przyjaciół, a studenci aż w 80%. Czy może to oznaczać, że studentki są bardziej sceptyczne co do relacji z przyjaciółmi niż studenci, a ci z kolei bardziej pewni wzajemnych relacji z przyjaciółmi? Konkurencyjną hipotezą wyjaśniającą te różnice w postawach studentek i studentów wobec przyjaciół może być przypuszczenie, że studentki bardziej twardo stąpają po ziemi i bardziej realistycznie oceniają stosunki społeczne wynikające z komunikacji społecznej, aniżeli to deklarują studenci.

Pewną wskazówką co do przyczyn tak zróżnicowanych opinii, są wyniki odnośnie tego, jaki poziom wsparcia oczekiwany jest od współmałżonka. Otóż studentki w 36,4% wskazują na współmałżonka, na którego wsparcie mogą liczyć (średnia dla całej populacji polskich studentów 33,3%), natomiast studenci tylko w 13,3%. Czyżby to oznaczało, że w tak niskim odsetku polscy studenci mogą liczyć na swoje współmałżonki? Jeżeli te ustalenia byłyby prawdą, to mogłoby wskazywać na poważny kryzys we wzajemnych relacjach małżeńskich.

Okazuje się, że kategoria wieku w korelacji z oczekiwaniami wsparcia w trudnych sytuacjach także różnicuje opinie studentów. W analizie wiek studentów zgrupowano w dwie kategorie: do 25 lat i powyżej 25 lat. Taka dokonana agregacja spowodowała, że w kategorii wieku powyżej 25 lat, w próbie rosyjskiej znalazła się 5 studentów, co eliminuje ich z analiz statystycznych. Oznacza to, że *de facto* możemy analizować występujące różnice w opiniach grup studentów polskich i rosyjskich tylko pomiędzy kategoriami wieku do 25 lat, ale także różnice w opiniach pomiędzy polskimi studentami w obu zagregowanych kategoriach wiekowych. Dane na ten temat pokazują wyniki zawarte w tabeli 12.

Tab. 12. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu w korelacji z wiekiem studentów

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	Wiek studentów							
	do 25 lat				26 i więcej lat			
	polskich		rosyjskich		polskich		rosyjskich	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	54	69,2	171	87,2	58	53,2	1	20,0
2. własną rodzinę	18	23,1	46	23,5	70	64,2	1	20,0
3. przyjaciół	48	61,5	117	59,7	46	42,2	1	20,0
4. kolegów (koleżanek) ze studiów	12	15,4	26	13,3	16	14,7	1	20,0
5. współmałżonka	9	11,5	8	4,1	56	51,4	1	20,0
6. narzeczonego/narzeczonej	27	34,6	37	18,9	11	10,1	0	0,0
7. osób z forum internetowego	1	1,3	1	0,5	1	0,9	1	20,0
8. nie oczekuję wsparcia od nikogo, z problemami radzę sobie sam/sama	6	7,7	19	9,7	7	6,4	0	0,0
9. na kogoś innego,	1	1,	14	7,1	3	2,8	1	20,0

W kategorii wieku do 25 lat różnice w opiniach studentów polskich i rosyjskich występują jedynie w dwóch relacjach: pierwszej, gdy studenci rosyjscy w 87,2% mogą oczekiwać wsparcia od rodziców, a polscy studenci w 69,2%. Natomiast polscy studenci w tym wieku w wyższym odsetku (34,6%) niż studenci rosyjscy (18,9%) mogą liczyć na wsparcie od narzeczonej/narzeczonego. Oczekiwania od innych kategorii bliskich osób nie różnią się istotnie w opiniach między sobą pomiędzy polskimi i rosyjskimi studentami.

Natomiast występują istotnie różnice w opiniach pomiędzy studentami polskimi w wieku do i ponad 25 lat. Na przykład młodsi polscy studenci liczą bardziej niż starsi studenci na rodzinę – różnica 69,2% do 53,2%, na narzeczoną/narzeczonego różnica 34,6% do 18,9%. Natomiast starsi studenci w wyższym odsetku niż młodsi studenci liczą na własną rodzinę – różnica 64,2% do 23,1%, i na współmałżonka – różnica 51,4% do 11,5%.

Oczekiwania od innych kategorii bliskich osób ma temat oczekiwanego wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych studentów nie różnią się istotnie w opiniach pomiędzy polskimi studentami w obu kategoriach wiekowych.

Kolejna kategoria analiz dotyczy wpływu korelacyjnego stanu małżeńskiego studentów na oczekiwania wsparcia ze strony najbliższych. Pokazują to wyniki zawarte w tabeli 13.

Tab. 13. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu w korelacji ze stanem rodzinnym studentów

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	stan rodzinny							
	kawaler/panna + stan wolny				mężatka/żonaty			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	68	67,3	161	87,0	43	50,0	11	73,3
2. własną rodzinę	28	27,7	40	21,6	60	69,8	7	46,7
3. przyjaciół	62	61,4	111	60,0	31	36,0	7	46,7
4. kolegów (koleżanek) ze studiów	15	14,9	24	13,0	13	15,1	2	13,3
5. współmałżonka	2	2,0	2	1,1	63	73,3	6	40,0
6. narzeczonego/narzeczonej	37	36,6	33	17,8	1	1,2	4	26,7
7. osób z forum internetowego	1	1,0	2	1,1	1	1,2	0	0,0
8. nie oczekuję wsparcia od nikogo, z problemami radzę sobie sam/sama	10	9,9	16	8,6	4	4,7	2	13,3
9. na kogoś innego,	3	3,0	14	7,6	1	1,2	1	6,7

Podobieństwo opinii studentów polskich i rosyjskich nie będących w stanie małżeńskim występuje w podobnych odsetkach wówczas, gdy analizujemy uzyskane wyniki dotyczące oczekiwanego wsparcia od własnej rodziny, przyjaciół, kolegów i ze studiów, współmałżonka oraz od osób z forum internetowego, a także w kategorii *nie oczekuję wsparcia od nikogo, z problemami radzę sobie sam/sama*. Natomiast występują różnice w opiniach, gdy tego wsparcia oczekuje się od rodziców: 67,3% studenci polscy, i 87,0% studenci rosyjscy, a także od narzeczonego/narzeczonej: 36,6% studenci polscy i 17,8% studenci rosyjscy.

Natomiast, gdy analizuje się dane dla grupy studentów będących w związkach małżeńskich, to analizy te są utrudnione ze względu na niski odsetek studentów rosyjskich będących w związkach małżeńskich – tylko 7,3%, gdzie wielkość ta dla studentów polskich wynosi aż 46,3%. Pomimo tego okazuje się, że występują istotne różnice w tych opiniach. Na przykład różnice w opiniach dotyczą oczekiwań wsparcia od rodziców: oczekuje go 50,0% polskich studentów i 73,3% studentów rosyjskich. Te różnice w opiniach mogą być rezultatem faktu, znacznie młodszego wieku studentów rosyjskich, którzy w młodym wieku (prawie wszyscy do 25 roku życia), będąc studentami, są mało samodzielni ekonomicznie. Od współmałżonka oczekuje wsparcia natomiast aż 73,3% polskich studentów, a rosyjscy tylko w 40,0%, a od własnej rodziny studenci polscy w 69,8%, a rosyjscy 46,7%.

Kolejna kategoria analityczna, czyli rok studiów została zagregowana w dwie kategorie: w jedną studenci I, II i III roku studiów, a w drugą studenci IV i V roku studiów. Taka agregacja miała dwa cele: pierwsza to próba podzielenia studentów

ze względu na większą dojrzałość studentów lat IV i V roku studiów, druga to konieczność ograniczenia zbyt dużego rozproszenia wyników. Stąd tak zagregowane kategorie analizy wskazują na pewne zróżnicowanie opinii. I tak na przykład tzw. młodszy studenci z obu uczelni różnią się w opiniach źródłem oczekiwanego wsparcia: studenci polscy oczekują jej w 58,1%, a rosyjscy aż w 87,1%, co stanowi istotną różnicę. Natomiast na własną rodzinę 43,4% polskich studentów i 23,6% studentów rosyjskich, a od współmałżonka: polscy studenci 29,5%, a rosyjscy 3,4%. Odnotowane różnice są dosyć oczywiste ze względu na niski odsetek studentów rosyjskich będących w związkach małżeńskich. Natomiast „starsi” studenci z wyższych lat studiów różnicują się w opiniach odnośnie tego, że od własnej rodziny oczekuje wsparcia tylko 17,9% rosyjskich studentów, a polscy studenci już w wysokości 52,7%. Występuje także zdecydowanie zróżnicowanie w oczekiwaniu wsparcia od współmałżonka: polscy studenci w wysokości 45,5%, a rosyjscy tylko w 10,7%. Te ostatnie zróżnicowanie także dobrze się tłumaczy faktem niskiego odsetka studentów rosyjskich będących w związkach małżeńskich.

Oczekiwania studentów od pozostałych „źródeł” wsparcia jest w podobnych wielkościach procentowych.

Dwie kolejne zmienne korelacyjne, wnoszą dodatkowe informacje o opiniach i postawach badanych studentów w zakresie ich oczekiwań odnośnie wsparcia jakiego mogą oczekiwać w trudnych dla siebie sytuacjach. Chodzi o miejsce tzw. stałego zamieszkania, co można doprecyzować, jako miejsce pochodzenia. W tej kwestii pochodzenie to zostało podzielone na dwie kategorie. Jedną to zmienna „miasto”, pod którą to kategorią należy rozumieć wszystkie wielkości miast, z których pochodzą studenci, i które zostały zagregowane w jedną wielkość tj. pod wspólną nazwą „miasto”. Drugą kategorią analityczną są wsie, których pochodzą studenci. Wyniki analizy korelacyjnej dla tak zagregowanych danych pokazują to dane zawarte w tabeli 14.

Tab. 14. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu w korelacji z miejscem zamieszkania

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	miejsce zamieszkania							
	miasto				wieś			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	85	59,9	143	85,6	27	60,0	23	82,1
2. własną rodzinę	71	50,0	41	24,6	16	35,6	6	21,4
3. przyjaciół	70	49,3	100	59,9	24	53,3	14	50,0
4. kolegów (koleżanek) ze studiów	21	14,8	19	11,4	7	15,6	6	21,4
5. współmałżonka	54	38,0	5	3,0	10	22,2	3	10,7
6. narzeczonego/narzeczonej	25	17,6	30	18,0	13	28,9	4	14,3
7. osób z forum internetowego	2	1,4	1	0,6	0	0,0	1	3,6
8. nie oczekuję wsparcia od nikogo, z problemami radzę sobie sam/sama	11	7,7	15	9,0	3	6,7	4	14,3
9. na kogoś innego,	3	2,1	12	7,2	1	2,2	3	10,7

Ta kategoria analizy, podobnie jak kilka wcześniejszych, także charakteryzuje się zróżnicowaniem opinii badanych studentów. Zróżnicowanie statystyczne tych opinii występuje tak w obrębie wyników dla danych z miast, jak i dla danych ze wsi. I tak, w codziennym życiu na wsparcie rodziców może liczyć 59,9% polskich studentów z miasta, a rosyjscy aż w 85,6%, a na własną rodzinę 50,0% przez studentów polskich, a studenci rosyjscy tylko 24,6%. Natomiast studenci polscy pochodzący ze wsi mogą liczyć na swoich rodziców 60,0%, a rosyjscy aż w 82,1%. Odwrotna sytuacja występuje, gdy analizujemy dane dotyczące własnej rodziny. Okazuje się, że na nią może liczyć 35,6% polskich studentów, a tylko 21,4% studentów rosyjskich. Jednakże przy analizie tych statystyk należy cały czas pamiętać, co dla studentów rosyjskich, w większości nie będących w związkach małżeńskich, oznacza *własna rodzina*. W innych kategoriach analizowanych środowisk w korelacji ze zmienną wyjaśniającą *miejsce zamieszkania* nie występują istotne różnice statystyczne w opiniach obu badanych grup studentów.

Ostatnią analizą ze sfery socjalnej, w zakresie oczekiwanego wsparcia studentów w ich codziennym życiu, są rozkłady wyników dotyczących tego, gdzie zamieszkuje studenci podczas studiowania. Ta dziedzina życia studentów szczególnie silnie wpływa na sytuację socjalną studentów, gdyż dotyczy ekonomicznych podstaw możliwości studiowania. Tak studenci polscy, którzy wszyscy mieszkają we własnych domach lub mieszkaniach, ale także np. w wynajętych mieszkaniach, jak i studenci rosyjscy, którzy w dużym odsetku (w 63%) mieszkają poza własnym domem lub mieszkaniem rodziców, mają różne problemy w codziennym życiu, dla których określone wsparcie może mieć zasadnicze znaczenie. Analiza tego aspektu korelacji stanowi w zasadzie sedno analizy zagadnień ze sfery problematyki socjalnej studentów. Stąd informacje z tego zakresu są szczególnie istotne.

Podobnie jak kilka poprzednich kategorii wyjaśniających, tak i ta została poddana zagregowaniu w dwie podstawowe kategorie. Pierwsza wskazuje na zamieszkiwanie przez studentów *w domu rodziców, plus we własnym domu*, a druga *jako pozostałe kategorie*, przez którą należy rozumieć zamieszkiwanie podczas studiów w wynajętym mieszkaniu, czyli na tzw. stancji, w akademiku, u znajomych lub kolegów, lub gdzieś indziej. Był to konieczny zabieg ze względu na stosunkowo małe badane populacje studentów. Rozproszone miejsca zamieszkiwania studentów, w korelacji z dziewięcioma środowiskami, na które studenci mogli liczyć, dawały nieanalityczne statystyki, tj. zbyt rozproszoną macierz wyników z takiej korelacji. Agregacja miejsc zamieszkiwania studentów podczas studiów, w dwie kategorie, zapobiegła tej wadze analizy. Tak zagregowane kategorie analityczne dały w rezultacie, w korelacjach, następujące rezultaty. Pokazują to wyniki zawarte w tabeli 16.

Tab. 15. Środowiska od których studenci mogą oczekiwać wsparcia w codziennym życiu w korelacji z miejscem mieszkania podczas studiów

Środowiska, na które mogą liczyć studenci w trudnych sytuacjach	mieszkanie							
	w domu rodziców + we własnym domu				pozostałe kategorie			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. rodziców	88	59,1	64	83,1	22	59,5	108	86,4
2. własną rodzinę	83	55,7	23	29,9	5	13,5	23	18,4
3. przyjaciół	73	49,0	42	54,5	21	56,8	74	59,2
4. kolegów (koleżanek) ze studiów	23	15,4	11	14,3	5	13,5	16	12,8
5. współmałżonka	62	41,6	1	1,3	3	8,1	8	6,4
6. narzeczonego/narzeczonej	22	14,8	14	18,2	15	40,5	22	17,6
7. osób z forum internetowego	1	0,7	1	1,3	1	2,7	1	0,8
8. nie oczekują wsparcia od nikogo, z problemami radzą sobie sam/sama	9	6,0	1	1,3	4	10,8	18	14,4
9. na kogoś innego,	4	2,7	8	10,4	0	0,0	7	5,6

Jest interesujące, że studenci rosyjscy, niezależnie od tego, czy mieszkali w domu podczas studiów, czy gdzieś indziej, w podobnym wysokim odsetku liczyli na wsparcie rodziców (83,1% i 86,4%), a polscy studenci „tylko” w 59%. Różnica istotna, co może sugerować większą samodzielność ekonomiczną polskich, znacznie starszych studentów, od młodszych studentów rosyjskich. Wsparcie od własnej rodziny jest także istotnie zróżnicowane pomiędzy obiema grupami badanych studentów, jeżeli chodzi o zamieszkiwanie w domu rodziców lub we własnym domu. Znacznie większe wsparcie jest oczekiwane przez polskich studentów (55,7%), niż przez studentów rosyjskich (29,9%).

W wypadku zamieszkiwania przez oczekiwanie studentów poza domem rodziców lub we własnym domu, znacznie większego wsparcia oczekiwali studenci rosyjscy (86,4%), niż polscy (59,5%). W tej grupie studentów jeszcze jedna korelacja danych pokazała na istotne zróżnicowanie opinii. Okazało się, że aż 40,5% studentów polskich liczy na wsparcie swoich narzeczonych, a studenci rosyjscy tylko na 17,6%. Taki rozkład statystyk może wskazywać na sporą grupę studentów, którzy zamieszkując poza domem rodziców lub we własnym domu, chcą, i być może muszą, liczyć na wsparcie partnera.

Powyższe analizy dotyczące tego na kogo może liczyć student w codziennym życiu, od kogo może oczekiwać wsparcia w codziennym życiu, wskazują na kilka istotnych uwarunkowań tych oczekiwań. **Po pierwsze**, dominującym środowiskiem w tym wsparciu pozostają rodzice studentów, i to niezależnie przez polskich, jak i rosyjskich studentów. **Po drugie**, dla polskich studentów, będących w 46,3% w związkach małżeńskich, filarem wsparcia pozostaje własna rodzina, a studentów rosyjskich, w 92,7% nie będących w związkach małżeńskich, w pewnym zakresie, także własna rodzina, jednakże rozumiana jako dom rodzinny, czy

rodzina rodziców. **Po trzecie**, dla studentów polskich, wsparciem na które liczą, aczkolwiek w mniejszym zakresie, są także współmałżonkowie. **Po czwarte**, pozostałe kategorie środowiska studentów (kolegów /koleżanek ze studiów, przyjaciół, narzeczonego/narzeczonej, czy osób z forum internetowego), w oczekiwaniach wsparcia w codziennym życiu nie odgrywały i nie miały zasadniczego wpływu. **Po piąte**, stosunkowo niewielki odsetek studentów, bowiem tylko 7,4% polskich studentów i 9,3% studentów rosyjskich nie oczekuje wsparcia od nikogo i z problemami radzi sobie sam/a, co może wskazywać na niepokojące zjawisko dużego uzależnienia w trudnych i życiowych sytuacjach od różnych podmiotów, a tym samym na spory wskaźnik niesamodzielności życiowej. Zjawisko to jest w pewnym zakresie wytłumaczalne niskim wiekiem studentów rosyjskich, trudniej zrozumiałe w wypadku, starszych, często w średnim wieku, polskich studentów.

ZAMIESZKANIE

Dominująca grupa badanych studentów, zarówno polskich jak i rosyjskich, zamieszkiwała wielkie miasta, tj. Warszawę i Krasnodar (tabela 16). Wielkomiejscy studenci polscy stanowili 46,8% badanych, a rosyjscy – 44,8%. Dominanta wielkomiejska koresponduje w badaniu z zamożnością. Badanych możemy w większości zaliczyć do bardziej zamożnej części młodzieży (stać ich na studia zarabiając, bądź korzystając z dochodów rodziców).

W pozostałych miastach zamieszkiwało 29,3 % studentów polskich i 40,3 % studentów rosyjskich. Przewaga miejskiej grupy badanych studentów wynika przede wszystkim z tego, iż w zdecydowanej większości regionów Rosji w miastach mieszka blisko 75 % mieszkańców, podczas gdy w Polsce około 60 %. Stąd wynika także dysproporcja w ilości badanych studentów ze wsi: 23,9 % stanowią Polacy i 14,9 % - Rosjanie.

Miejscowości, z których pochodzą badani studenci polscy i rosyjscy są podobnej wielkości, i są wskazywane w podobnych odsetkach. To oznacza, że pozyskane wyniki świadczą, że wielkość ośrodków stałego zamieszkiwania (nie studiowania) obu badanych grup studentów jest w ogólnych zarysach podobna. Pokazują to dane w tabeli 16.

Tab. 16. Miejsce pochodzenia badanych studentów

Miejsce stałego zamieszkiwania studentów	z Polski		z Rosji	
	Liczba	%	Liczba	%
1. miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	88	46,8	90	44,8
2. miasto od 500 do 50 tys.	28	14,9	55	27,4
3. miasto poniżej 50 tys. mieszkańców	27	14,4	26	12,9
4. wieś	45	23,9	30	14,9
Razem	188	100,0	201	100,0

W zasadzie tylko jedna wartość z tabeli 3. zasługuje na szczególne analityczne uwypuklenie i omówienie. Chodzi o spore różnice procentowe zjawiska wiejskiego pochodzenia (środowiska rodzinnego) badanych studentów z obu uczelni. Oka-

zuje się, że studenci z Krasnodaru są bardziej „miejscy”, lub patrząc na problem z drugiej strony, mniej „wiejszy” aniżeli studenci z Polski. Z wiejskiego środowiska rodzinnego pochodzi tylko 14,9% studentów z Krasnodaru, a studentów polskich 23,9%. Aż co czwarty badany polski student jest rodzinie zakorzeniony na wsi, co może wskazywać, na zjawisko - prawdopodobne - większej ruchliwości społecznej polskich studentów. I odwrotnie, wskazuje to, że rosyjskie środowisko studenckie jest w swojej masie zdominowane przez żywioł miejski. Oznacza to, że występuje zjawisko pewnego elitaryzmu w doborze studentów w Państwowym Krasnodarskim Uniwersytecie Kultury i Sztuki. Świadczy o tym fakt, że aż 85,1% studentów z tej uczelni pochodzi ze środowisk miejskich. Na tak wysoki odsetek studentów rosyjskich w Państwowym Krasnodarskim Uniwersytecie Kultury i Sztuki mogła mieć także wpływ nazwa, charakter i specjalizacja tego uniwersytetu.

Podczas studiów największa grupa badanych studentów z Polski (44,7 %) mieszkała we własnym domu lub mieszkaniu, zaś studentów rosyjskich w wynajętym mieszkaniu na tzw. stacji (36,9%), (tabela Y). Znaczna część studentów mieszkała w domu lub mieszkaniu rodziców (34,7 % studentów polskich i 31,8 % studentów rosyjskich). Część studentów polskich mieszkała w wynajętym mieszkaniu – 18,9 %, a część studentów rosyjskich w akademiku – 17,1 %.

Tab. 17. Miejsce zamieszkania respondentów podczas studiów

	Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%
W domu rodziców	66	34,7	69	31,8
We własnym domu	85	44,7	11	5,1
W wynajętym mieszkaniu	36	18,9	80	36,9
W akademiku	0	0,0	37	17,1
U znajomych, kolegów	2	1,1	11	5,1
Gdzieś indziej	1	0,5	9	4,1
Razem	190	100,0	217	100,0

W sumie możemy powiedzieć, iż i te dane potwierdzają więcej niż średnią zamożność badanych studentów. Potwierdzają to także dane obrazujące stan własnego posiadania (tabela 18).

Tab. 18. Stan posiadania studentów (wybrane przedmioty)

	Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%
Komputer	172	91,0%	194	93,3%
Telewizor	147	77,8%	99	47,6%
Telefon kom.	187	98,9%	198	95,2%
Radio	125	66,1%	39	18,8%
Odtwarzacz mp3	82	43,4%	86	41,3%
ipod	22	11,6%	23	11,1%
Tablet	32	16,9%	12	5,8%
Smartfon	46	24,3%	53	25,5%

	Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%
Samochód	101	53,4%	17	8,2%
Internet	163	86,2%	185	88,9%

53,4 % badanych studentów z Polski posiadało samochód i 77,8 % - telewizor (tu wykazują oni przewagę nad studentami z Rosji, ale wynika to zapewne z tego, iż pracują). Jeśli zaś chodzi o sprzęt elektroniczny, to zarówno studenci polscy jak i rosyjscy są w niego dobrze zaopatrzeni (91,0 % studentów polskich i 93,3 % studentów rosyjskich posiadało komputer, 86,2 % Polaków i 88,9 % Rosjan miało dostęp do Internetu), co potwierdza tezę o większej niż przeciętnej ich zamożności (w stosunku do całej młodzieży).

WYŻYWIENIE

Obok warunków zamieszkiwania, właściwe odżywianie się jest podstawowym warunkiem dobrego funkcjonowania studentów w procesie studiowania. Stąd można założyć, że pewne miejsca, np. własny dom, czy stołowanie się u rodziców, lepiej niż inne miejsca gwarantują właściwe odżywianie się studentów. Jednakże pomimo wagi tego problemu zagadnienie to nie znalazło priorytetowego znaczenia w konstrukcji badania, i nie było badane szczegółowo. Dlatego w badaniu znalazły się na ten temat tylko dwa pytania. Jedno dotyczyło tego, gdzie studenci odżywiają się, a drugie częstotliwości spożywanego posiłków poza domem.

W pierwszej kwestii, analiza danych wskazuje na pewne podobieństwa statystyczne odnośnie miejsc stołowania się przez obie badane grupy studentów polskich i rosyjskich. Dane na ten temat prezentują wyniki zawarte w tabeli 19.

Tab. 19. Gdzie studenci stołują się na co dzień (*)

Podstawowe lokalizacje stołowania się studentów	Studenci z Polski		Studenci z Rosji	
	Liczba	%	liczba	%
1. we własnym domu (mieszkanu)	169	89,4	125	59,0
2. u rodziców	22	11,6	17	8,0
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	12	6,3	83	39,2
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	52	24,5
5. w barach	9	4,8	6	2,8
6. gdzie indziej	5	2,6	21	9,9

(*) wyniki nie sumują się do 100%, gdyż można było wskazać kilka odpowiedzi)

Dominującym miejscem stołowania się tak studentów polskich, jak i rosyjskich jest własny dom lub mieszkanie. Na te miejsca wskazało aż 89,4% polskich studentów, jak i 59,0% studentów rosyjskich. W wypadku polskich studentów jest to oczekiwany, i w pewnym zakresie oczywisty rezultat, gdyż są oni studentami studiów zaocznych, mieszkającymi we własnych domach, czy mieszkaniach. Natomiast takich studentów rosyjskich mieszkającymi we własnych domach, czy mieszkaniach jest tylko 36,9%. Występuje w związku z tym pewna nieścisłość sta-

tystyczna w odpowiedziach studentów rosyjskich, gdyż aż 59,0% wskazało własne mieszkanie lub dom jako miejsce spożywania posiłków.

U rodziców stołują się, w podobnych odsetkach tak studenci polscy (11,6%), jak i studenci rosyjscy (8,0%). Można w ogólnych zarysach przyjąć założenie, że oba powyższe miejsca stołowania się studentów są w zasadzie prawidłowe, i gwarantujące racjonalne odżywianie się.

Badanie pokazało, że aż 24,5% studentów rosyjskich stołuje się w stołówce studenckiej, bowiem w Państwowym Krasnodarskim Uniwersytecie Kultury i Sztuki prowadzone są stołówki studenckie. Polska badana uczelnia nie prowadzi tego typu instytucji usługowej.

Powyższe ustalenia skłaniają do ostrożnej tezy, że z punktu widzenia ogólnie rozumianej strategii właściwego i zdrowego odżywiania, analizowane powyżej miejsca, ogólnie biorąc, zapewniają prawdopodobnie właściwe odżywianie studentów obu badanych grup studentów.

Jednakże wśród studentów rosyjskich istotnym miejscem stołowania się jest także tzw. stacja, a więc wynajmowane mieszkanie, w którym aż 39,2% rosyjskich studentów sami sobie przygotowują posiłki. Polscy studenci stołują się na stacjach tylko w 6,3%. Studenci z obu uczelni stołują się także sporadycznie w barach: Polacy w 4,8%, a Rosjanie 2,8%. W związku z tymi informacjami można podejrzewać, że te dwa ostatnie miejsca stołowania się mogą nie w pełni dawać gwarancji właściwego odżywiania się.

Dotychczasowe ustalenia dotyczą opinii całej badanej populacji studentów polskich i rosyjskich. Można jednak przypuszczać, że opinie te są zróżnicowane w zależności od płci, wieku studentów, stany małżeńskiego, ich miejsca pochodzenia i miejsca zamieszkania podczas studiów. Szczegółowe ustalenia w tym zakresie przedstawiają kolejne, poniższe macierze statystyczne. Pierwszą z nich dotyczy korelacja miejsca stołowania się z płcią badanych studentów. Pokazuje to tabela 20.

Tab. 20. Miejsca stołowania się studentów na co dzień

Miejsca stołowanie się studentów	Płeć							
	studentka				student			
	polska		rosyjska		polski		rosyjski	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. we własnym domu (mieszkanu)	157	90,8	98	57,3	11	73,3	21	67,7
2. u rodziców	18	10,4	11	6,4	4	26,7	5	16,1
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	9	5,2	75	43,9	2	13,3	7	22,6
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	40	23,4	0	0,0	11	35,5
5. w barach	8	4,6	4	2,3	1	6,7	2	6,5
6. gdzie indziej	7	4,0	17	9,9	0	0,0	3	9,7

Jak się okazuje występuje istotne zróżnicowanie powyższych opinii, gdy uwzględnimy się w analizie płci studentów. Na przykład we własnym domu (mieszkanu) stołuje się aż 90,8% polskich studentek, a tylko 57,3% studentek rosyjskich. Natomiast na stacji, gdzie samemu przygotowuje się posiłki robi tak aż 43,9% studentek rosyjskich, a jedynie 5,2% studentek polskich. Co ciekawe, na stacji stołuje się tylko 22,6% studentów rosyjskich, a więc dwukrotnie mniej niż koleżanki. Posiłki u rodziców spożywa ponad co czwarty polski student (26,7%), a jedynie 16,1% rosyjskich studentów. Okazuje się, że studentki z obu uczelni nie preferują posiłków u rodziców: polskie studentki tylko w 10,8%, a rosyjskie 6,4%.

Wiek studentów został w analizie korelacyjnej zagregowany do dwóch kategorii: do 25 lat i ponad 25 lat. Taka agregacja spowodowała jednakże, że nie analizujemy studentów rosyjskich powyżej 25 roku życia, gdyż w tym wieku w badaniu było tylko 6 osób. W rezultacie wynik pozwoliły na ustalenie, że np. aż 99,1% „starszych” polskich studentów (powyżej 25 roku życia) stołuje się tylko we własnym domu (mieszkanu). Natomiast w kategorii do 25 roku życia stołowanie się studentów jest zróżnicowane: we własnym domu (mieszkanu) stołuje się 75,6% polskich studentów, a rosyjskich 58,7%. W domu rodziców: polscy studenci w odsetku 25,6%, a rosyjscy w jedynie 8,2%. Istotne różnice występują, gdy analizujemy stołowanie się na stacji, gdzie studenci sami przygotowują posiłki: polscy studenci tylko w 11,5%, a rosyjscy w aż 41,3%. Co czwarty student rosyjski stołuje się natomiast w stołówce uniwersyteckiej.

Powyższe ustalenia oznaczają to, że miejsca stołowania się studentów rosyjskich są bardziej rozproszone niż studentów polskich, szczególnie tych powyżej 25 roku życia. Można też wnioskować, że polscy studenci preferują raczej tradycyjny model stołowania się, gdy młodszy studenci rosyjscy bardziej zdeglomerowany. W obu przypadkach jest to jednak pokłosie warunków logistycznych, jakie tworzą obie uczelnie, polska zaoczna uczelnia bez stołówki i stacjonarna rosyjska ze stołówką.

Czy stan małżeński studentów wpływa na strukturę miejsc odżywiania się studentów z obu badanych uczelni? Okazuje się, że tak jest istotnie. Pokazuje to tabela 21.

Tab. 21. Miejsca stołowania się studentów na co dzień w korelacji ze stanem rodzinnym

Miejsce stołowania się studentów	stan rodzinny studentów							
	kawaler/panna + stan wolny				mężatka/zonaty			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. we własnym domu (mieszkanu)	81	80,2	108	58,4	86	100,0	11	73,3
2. u rodziców	19	18,8	13	7,0	3	3,5	2	13,3
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	11	10,9	74	40,0	0	0,0	6	40,0
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	49	26,5	0	0,0	2	13,3
5. w barach	8	7,9	5	2,7	1	1,2	0	0,0
6. gdzie indziej	4	4,0	18	9,7	3	3,5	2	13,3

Wyniki badania jednoznacznie wskazują, że fakt bycia w związku małżeńskim zdecydowanie lokalizuje codzienne spożywanie posiłków we własnym domu lub mieszkaniu. Tak stwierdza aż 100,0% polskich studentów będących w związku małżeńskim, a także 73,3% studentów rosyjskich. Może to wskazywać na bardzo silne relacje rodzinne, poparte codziennym spożywaniem posiłków we własnym domu. Te relacje u studentów rosyjskich są jednak nieco inne, bardziej zróżnicowane, bowiem wskazywana jest większa liczba miejsc spożywania posiłków na co dzień. Należy jednak pamiętać, że sformułowanie na „co dzień” nie oznacza i nie wyklucza sporadycznego spożywania posiłków w innych miejscach. Tak się też okazało, bowiem studenci mogli wskazywać na to pytanie kilka odpowiedzi. W rezultacie studenci rosyjscy wskazywali własny dom jako podstawowe miejsce spożywania posiłków – w 73,3%, także stancję – w 40,0%, u rodziców – w 13,3%, i w stołówce studenckiej – w 13,3%.

Analiza innej zależności korelacyjnej, takiej jak rok studiów, także pokazuje na pewne zależności długości studiowania i miejsca spożywania posiłków. Pokazuje to tabela 22.

Tab. 22. Miejsca stołowania się studentów na co dzień w korelacji z rokiem studiów

Miejsce stołowania się studentów	rok studiów							
	I, II, III				IV, V			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. we własnym domu (mieszkaniu)	119	92,2	105	59,0	46	83,6	13	46,4
2. u rodziców	16	12,4	14	7,9	6	10,9	2	7,1
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	5	3,9	75	42,1	6	10,9	7	25,0
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	42	23,6	0	0,0	9	32,1
5. w barach	7	5,4	3	1,7	2	3,6	3	10,7
6. gdzie indziej	4	3,1	16	9,0	3	5,5	4	14,3

Warto zwrócić uwagę na kilka istotnych różnic występujących w powyższych korelacjach. Uwidoczniły się one szczególnie, gdy dokonaliśmy agregacji lat studiów w dwie kategorie: pierwsza to roczniki I, II i III, a więc studenci I stopnia (licencjackich), druga to roczniki IV i V, a więc studenci II stopnia (magisterskich). Pierwszą grupę można nazwać umownie młodszą, drugą – starszą. Okazało się, że studenci polscy, niezależnie od tego do której należą, w bardzo wysokim odsetku wskazują własny domu (mieszkanie), jako to miejsce, gdzie stołują się na co dzień (92,2% i 83,6%). Na to miejsce codziennego stołowania się studenci rosyjscy wskazywali już w znacznie niższych odsetkach (59,0% i 46,4%). Natomiast zdecydowanie różne odpowiedzi pojawiły się, gdy studenci wskazywali stancję, gdzie sami studenci przygotowywali posiłki. Polscy studenci z tzw. młodszej grupy studentów miejsce to wskazywali sporadycznie – 3,9%, a rosyjscy studenci aż w 42,1%. Podobne tendencje odpowiedzi pojawiły się w grupie tzw. starszych studentów: polscy studenci wskazywali stancję w 10,9%, a rosyjscy w 25,0%.

Uzyskane odsetki wśród studentów rosyjskich dotyczących stołowania się na stacji (39,2% wskazań) informują prawdopodobnie na zjawisko trudności w zakwaterowaniu się studentów rosyjskich w akademikach. Nie jest jednak to tendencja oczywista, bowiem nie wiadomo, czy wskazuje ona na małą liczbę miejsc w akademikach, czy też na intencjonalną niechęć studentów rosyjskich do zamieszkiwania w akademikach.

Podobnie, jak przy analizach korelacyjnych dotyczących wpływu stanu małżeńskiego na miejsca stołowania się, tak i przy tej korelacji daje się zauważyć w pewnym zakresie tradycyjny, mało zróżnicowany, model miejsc stołowania się polskich studentów. Natomiast, jak daje się zauważyć, studenci rosyjscy wpisują się raczej w zdecydowanie bardziej urozmaicony model miejsc spożywania na co dzień posiłków. Można mieć wątpliwości, czy jest on bardziej korzystny, czy też zdrowszy od preferowanego domowego, czy też rodzinnego modelu studentów polskich. Także nie jest jasne, czym oba modele są uwarunkowane, oraz jakie jest ich podłoże np. logistyczne, czy też ekonomiczne.

W powyższe modele dobrze wpisują się w uzyskane korelacje dotyczące wpływu korelacyjnego miejsca pochodzenia studentów na miejsca stołowania się. Pochodzenie studentów, podobnie jak i inne zmienne pośredniczące w procesie wyjaśniania, zostało, z konieczności zagregowane w dwie kategorie. Pierwsza to studenci pochodzący ze środowisk miejskich (niezależnie od wielkości tych miast), druga to studenci pochodzący ze środowisk wiejskich. Wyniki z tak przeprowadzonej agregacji i uzyskanych wyników korelacyjnych pokazują wyniki zawarte w tabeli 23.

Tab. 23. Miejsca stołowania się studentów na co dzień w korelacji z miejscem stałego zamieszkania (pochodzenia) studentów

Miejsce stołowania się studentów	Miejsce (pochodzenia) stałego zamieszkania studentów							
	Miasto				wieś			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. we własnym domu (mieszkanu)	132	93,0	100	59,9	35	77,8	14	50,0
2. u rodziców	14	9,9	14	8,4	8	17,8	1	3,6
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	5	3,5	62	37,1	6	13,3	16	57,1
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	42	25,1	0	0,0	6	21,4
5. w barach	7	4,9	6	3,6	2	4,4	0	0,0
6. gdzie indziej	4	2,8	16	9,6	3	6,7	4	14,3

Ten aspekt analizy potwierdza wcześniejsze ustalenia dotyczące preferencji miejsc stołowania się na co dzień studentów. Polscy studenci pochodzący z miast zdecydowanie preferują posiłki we własnym domu (mieszkanu) – 93,0% wskazań, ale ci pochodzący ze wsi już tylko w 77,8%, co jest prawdopodobnie, wynikiem oddalenia stałego miejsca zamieszkania od uczelni. Ta grupa studentów, także pre-

zentuje bardziej zróżnicowane miejsca spożywania posiłków, niż grupa studentów z miast, np. 17,8% na co dzień stołuje się także u rodziców, lub na stacji – 13,3%.

Natomiast studenci rosyjscy, niezależnie od tego, skąd pochodzą, reprezentują bardzo urozmaicony wachlarz miejsc stołowania się. Na przykład, ci pochodzący z miast; we własnym domu (mieszkanii) – 59,9%, na stacji – 37,1%, czy w stołówce akademickiej – 25,1%. Ci pochodzący ze wsi: na stacji 57,15, we własnym domu (mieszkanii) – 50,0% i w stołówce akademickiej 21,4%.

Kolejne analizy są pochodną powyższych ustaleń. Wyniki korelacyjne dotyczące tego, jaki wpływ na miejsca stołowania się ma fakt takiego lub innego miejsca zakwaterowania podczas studiowania, pokazują wyniki zawarte w tabeli 24.

Tab. 24. Miejsca stołowania się studentów na co dzień w korelacji z miejscem zakwaterowania studentów

Miejsce stołowania się studentów	mieszkanie							
	w domu rodziców + we własnym domu				pozostałe kategorie			
	Polska		Rosja		Polska		Rosja	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. we własnym domu (mieszkanii)	140	94,0	57	74,0	26	70,3	60	48,0
2. u rodziców	21	14,1	9	11,7	1	2,7	7	5,6
3. na stacji, sam przygotowuje posiłki	0	0,0	4	5,2	11	29,7	76	60,8
4. w stołówce studenckiej	0	0,0	21	27,3	0	0,0	30	24,0
5. w barach	6	4,0	1	1,3	3	8,1	5	4,0
6. gdzie indziej	6	4,0	8	10,4	0	0,0	12	9,6

Podobnie jak kilka poprzednich kategorii wyjaśniających, tak i ta zmienna została poddana zagregowaniu w dwie podstawowe kategorie, a szczegółowe zasady przedstawione zostały przy analizie tabeli 16. Tak więc pierwsza wskazuje na zamieszkiwanie przez studentów *w domu rodziców, plus we własnym domu*, a druga *jako pozostałe kategorie*, przez którą należy rozumieć zamieszkiwanie podczas studiów w wynajętym mieszkaniu, czyli na tzw. stacji, w akademiku, u znajomych lub kolegów, lub gdzie indziej. Miejsce realnego pobytu podczas studiów preferuje i warunkuje, co jest oczywiste, takie, a nie inne miejsca spożywania posiłków. Polscy zaoczni studenci mieszkający podczas studiów we własnym domu (mieszkanii) zdecydowanie opowiadają się za stołowaniem się właśnie we własnym domu (mieszkanii) – 94,0% wskazań, lub u rodziców 14,1% wskazań. Natomiast ci studenci mieszkający poza własnym domem (mieszkanii) stołują się w nim w 70,3%. Jest to stosunkowo niezrozumiałe zachowanie się tej kategorii studentów, bowiem oznacza to, że mieszkają oni poza własnym domem (mieszkanii), ale w nim się na co dzień stołują. Ta grupa studentów stołuje się także w 29,7% na stacji. Być może ta 29,7% grupa studentów, to są ci, których miejsce stałego zamieszkania (pochodzenia) jest wieś – 23,9%.

Natomiast studenci z Państwowego Krasnodarskiego Uniwersytecie Kultury i Sztuki preferują stołowanie się w podobnych miejscach, acz w mniejszych odsetkach. I tak, ci mieszkający podczas studiowania we własnym domu (mieszkaniu) w 74,0% wskazują właśnie to lokum, w którym stołują się na co dzień, ale także i w stołówce akademickiej (27,3%) oraz u rodziców (11,7%). Natomiast grupa studentów mieszkająca poza własnym domem (mieszkaniem) wskazywała na bardziej zróżnicowane miejsca codziennego stołowania się: na stancję aż w 60,8%, na własny dom (mieszkanie) – 48,0%) i na stołówkę akademicką w 24,0%.

Jest rzeczą ważną, że niezależnie od tego jakie zastosujemy w korelacjach zmienne wyjaśniające, wykazują one na bardzo niewielkie zjawisko stołowania się na co dzień w barach. Jest to rząd wielkości kilku procent. Świadczy to o braku rozprzestrzeniania się tego zjawiska, które z punktu widzenia racjonalnego i prawidłowego odżywiania się wskazywało by na niepokojące tendencje.

Analiza wyników korelacyjnych miejsc odżywiania się z kierunkami studiów nie wykazała istotnych różnic w opiniach badanych studentów, istotnych różnic odbiegających od ustaleń dla powyższych zmiennych wyjaśniających.

Ten aspekt zachowań badanych studentów wskazuje na ważne zjawisko regularności spożywania posiłków przez studentów. Jakkolwiek częstotliwość nie jest tożsame z regularnością, to można jednakże wstępnie założyć, że między nimi występuje istotna współzależność. Tendencje te są, jak można przypuszczać, istotnie skorelowane z miejscami, w których studenci się stołują na co dzień. Analiza danych z tej problematyki dotyczy szerszego zjawiska dotyczącego, różnych zjawisk współczesnej cywilizacji i globalizacji. Wskazuje się, że różne grupy społeczne, a w tym i ucząca się inteligencja, coraz intensywniej odchodzi od tradycyjnych wzorów postępowania, w tym i zwyczajowej kultury odnośnie tego co się spożywa, form spożywanych posiłków, jakości jedzenia, ale także miejsc odżywiania się, jak i częstości odżywiania się. Niekiedy proces ten spostrzega się jako miarę nowoczesności, czy współczesności, co wydaje się jednak tezą jeżeli nie fałszywą, to w naszych warunkach przesadzoną. Przy czym często odwołuje się do istnienia tych zjawisk na Zachodzie, gdzie występuje dynamiczny i często nieporównywalny rozrost usług gastronomicznych. Stąd, jak się wydaje, analiza tych zjawisk jest ważna z poznawczego i do tego międzynarodowego punktu widzenia.

Jednakże w naszym badaniu analizy częstości stołowania się poza domem jest obciążona pewną trudnością wynikającą z ogólnego zastosowania w ankiecie, przy tym pytaniu, terminu „poza domem”. Dla polskich studentów takie sformułowanie pytania oznacza *poza własnym domem (mieszkaniem)*, ale dla badanych studentów z Państwowego Krasnodarskiego Uniwersytecie Kultury i Sztuki pojęcie *poza domem* oznacza prawdopodobnie nie tylko własny dom (mieszkanie), ale i miejsce w którym aktualnie mieszkają, czyli także stancje, akademik, czy też mieszkanie u znajomych, czy kolegów. Stąd analizy z tego zakresu będą miały ogólnie orientacyjny charakter. Więcej na ten temat pokazują dane zawarte w tabeli 25.

Tab. 25. Częstotliwość stołowania się studentów poza domem

Częstotliwość stołowania się poza domem	Polska		Rosja	
	liczba	%	liczba	%
1. codziennie	3	1,6	54	25,4
2. kilka razy w tygodniu	19	10,3	85	39,9
3. kilka razy w miesiącu	89	48,1	51	23,9
4. w ogóle nie stołuję się poza domem	74	40,0	23	10,8
Razem:	185	100,0	213	100,0

Dwie wartości statystyczne uzyskane z badania wskazują na zdecydowane tendencje, przynajmniej ważne dla polskiej rzeczywistości. Tylko 1,6% polskich studentów codziennie stołuje się poza domem, a w ogóle nie stołuje się poza domem aż 40,0%. Dominującą odpowiedzią na tak postawione pytanie jest ta, że poza domem stołuje się kilka razy w miesiącu tylko 48,1% polskich studentów, a kilka razy w tygodniu 10,3%. Odnotowane tendencje wskazują więc raczej na tradycyjny model zachowań polskich studentów w tym zakresie.

Natomiast rosyjskich studentów charakteryzuje znacznie odmienny i bardzo zróżnicowany model zachowania w tym zakresie. Aż 25,4% rosyjskich studentów codziennie stołuje się poza domem, i tylko 10,8% w ogóle nie stołuje się poza domem. Nawet aż 39,9% studentów z Państwowego Krasnodarskiego Uniwersytecie Kultury i Sztuki stołuje się poza domem kilka razy w tygodniu, a kilka razy w miesiącu 23,9%. Wyniki te, w stosunku do wyników wskazywanych przez polskich studentów odbiegają w znacznym stopniu. Wskazują na bardziej konsumencki model zachowań w zakresie odżywiania się studentów rosyjskich, a ten jest, prawdopodobnie, bardziej kosztowny od polskiego modelu. Oczywiście nie ma podstaw merytorycznych do wartościowania tych ustaleń, tym niemniej nasuwa się ostrożny wniosek, że na takie zachowania chyba stać studentów rosyjskich.

Czy zachowania te są zróżnicowane przez różne cechy społeczno-demograficzne badanych studentów?. Odpowiedź znajduje się w zawartych wynikach korelacyjnych w tabeli 26.

Tab. 26. Częstotliwość stołowania się studentów poza domem w korelacji z płcią studentów

Częstotliwość stołowania się poza domem	Płeć studentów							
	Studentka				student			
	polska		rosyjska		polski		rosyjski	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. codziennie	3	1,8	40	23,1	0	0,0	12	36,4
2. kilka razy w tygodniu	14	8,3	69	39,9	5	33,3	13	39,4
3. kilka razy w miesiącu	81	47,9	45	26,0	8	53,3	4	12,1
4. w ogóle nie stołuję się poza domem	71	42,0	19	11,0	2	13,3	4	12,1
Razem	169	100,0	173	100,0	15	100,0	33	100,0

Zmienna płci studentów okazała się czynnikiem istotnie różnicującym opinie studentów, tak polskich, jak i rosyjskich. Na przykład tylko 1,8% polskich studentek codziennie stołuje się poza domem, i aż 23,1% studentek rosyjskich. Kilka razy w tygodniu 8,3% polskich studentek, i 39,9% studentek rosyjskich. Aż trudno komentować tak istotne zróżnicowanie zachowań badanych studentek z obu uczelni. Może to np. świadczyć o większych możliwościach finansowych studentek rosyjskich, a także np. o większej ich swobodzie konsumenckiej, a nawet może także towarzyskiej, niż zapracowanych polskich studentek.

Podobnie prezentują się uzyskane wyniki dla studentów odnośnie codziennego stołowania się poza domem: żaden polski student tak się nie stołuje - 0,0%, a aż 36,4% studentów rosyjskich. Natomiast, gdy analizujemy odpowiedzi dotyczące tego, jaki odsetek w ogóle nie stołują się poza domem, to okazuje się, że tak postępuje aż 42,0% polskich studentek, i jedynie 11,0% studentek rosyjskich. Wydaje się, że wobec studentów pasuje podobny komentarz jak dla studentek.

Analizy korelacyjne zachowań studentów odnośnie częstości stołowania się poza domem z innymi cechami demograficznymi i społecznymi wykazuje podobne zależności i zróżnicowania statystyczne, co wskazuje na ich siłę i kierunek. Wskazuje także wyraźnie na ekonomiczne uwarunkowanie zjawiska większych możliwości finansowania stołowania się poza domem przez studentów rosyjskich od studentów polskich.

WNIOSKI

- Biorąc pod uwagę fakt, iż znaczna część badanej młodzieży nie pracuje i jest na utrzymaniu rodziców możemy ją zaliczyć do współcześnie wyróżnianej kategorii społecznej, jaką jest prekariat. Z drugiej zaś strony większość badanej młodzieży jest „zawieszona” między pozycją społeczną rodziców i własną, między aspiracjami a możliwościami własnymi bądź rodziców.
- Badani studenci, zarówno polscy jak i rosyjscy, to w zdecydowanej większości zamożniejsza część młodzieży, którą stać na studia (albo sami się utrzymują, albo są utrzymywani przez rodziców). Ponieważ koszty studiów, zarówno dziennych jak i zaocznych, są znaczne, stać na nie tylko zamożniejszą (i zdolniejszą) część społeczeństw Polski i Rosji.
- Potwierdzeniem tego jest fakt, iż badana młodzież w niewielkim stopniu korzystała z pomocy materialnej w postaci stypendiów socjalnych.
- Potwierdzenie tego są także zakupy towarów luksusowych przez studentów, szczególnie studentek rosyjskich (z badania można wywnioskować także, iż studenci rosyjscy są bardziej zróżnicowani pod względem dochodów i występuje u nich więcej bardzo zamożnych studentów).
- Analizując różne kwestie w niniejszym badaniu, powinniśmy zatem pamiętać, iż opinie wypowiedane przez badaną młodzież należy postrzegać przez pryzmat jej sytuacji społecznej i ekonomicznej.

- Studenci z Polski w większości pracują na pełnym etacie (ponad 70 % badanych), natomiast studenci z Rosji w prawie 85 % są na utrzymaniu rodziny. Rosjanie potwierdzają zdecydowanie większą rolę wsparcia rodziny w ich edukacji i życiu codziennym. Studenci polscy uważają w prawie 66 %, że ich środki finansowe wystarczają na edukację, a rosyjscy nawet w 75 %.
- Badani studenci w zdecydowanej większości pochodzą z miasta (Polacy nieco w ponad 76 %, a Rosjanie w ponad 85 %). Odzwierciedla to przewagę ludności miejskiej w Rosji, a także zdecydowaną przewagę studiującej młodzieży miejskiej zarówno w Polsce jak i w Rosji.
- Koresponduje z powyższym fakt, że większość badanej młodzieży polskiej mieszkała w swoim domu (mieszkaniu) lub mieszkaniu rodziców, a młodzież rosyjska w wynajmowanych mieszkaniach i akademiku.
- Około 60 % Rosjan żywi się we własnym domu bądź samodzielnie przygotowuje posiłki, natomiast Polacy korzystają z takiej formy żywienia w około 90 %. Dla Rosjan ważną rolę odgrywa także stołówka studencka, szczególnie dla studentów. W domu przygotowują posiłki najczęściej żonaci i mężatki, przy czym dominują tu polskie studentki. Sposób żywienia studentów, jak pokazało badanie, związany jest ściśle z miejscem zamieszkania studentów w trakcie studiów.

BIBLIOGRAFIA

1. Czakon P., *Struktura społeczna w świadomości studentów WNS Uniwersytetu Śląskiego*, praca dyplomowa, Katowice 2012.
2. http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=społeczeństwo_postindustrialne&oldid=41683981
3. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Prekariat>
4. <http://www.bss.uw.pl/nowa.index.php?...>
5. Smoczyński W., *Prekariusze wszystkich krajów*, „Polityka. Niezbędnik Inteligenta Plus” 1/2012.
6. Sowa J. *Prekariat – proletariat epoki globalizacji*, w: *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*,
7. J. Sokołowska (red.), Łódź 2011,
8. http://dl.dropbox.com/u/1781042/sowa_prekariat.pdf
9. Standing G., *Prekariat – nowa niebezpieczna klasa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.